

СКЛАД І СТРУКТУРА НЕРЕЧОВОГО КАПІТАЛУ

Запропоновано уточнити термін “інтелектуальний капітал”, змінивши його назву на “неречовий капітал”. Запропонована класифікація не речового капіталу, отримана в результаті підходу за ознакою прав власності і предметно-сутнісною до класифікації різних видів інтелектуального капіталу, що може поліпшити якість інформації обліку і звітності щодо капіталу і прав власності на капітал

Постановка проблеми. У середині ХХ століття в економічну науку увійшло поняття “інтелектуальний капітал” і дослідження цього напрямку визнаються надзвичайно актуальними та перспективними, що викликано впливом на економічну сферу життя людей розвитку інформаційного суспільства. З розвитком інформаційного суспільства все більшого значення у структурі капіталів підприємств набувають нематеріальні активи, у структурі собівартості продукції – знання, а основним джерелом економічного зростання стають людські ресурси. Врахування цих тенденцій потребує економічна наука і практика, проте, однозначної назви та складу інтелектуального капіталу вченими світу досі не знайдено.

Стан вивчення проблеми і аналіз останніх публікацій. По-перше, у літературних джерелах точаться дискусії з приводу співвідношення інтелектуального і людського капіталу. Є два підходи до визначення інтелектуального капіталу: 1) прибічники першого вважають інтелектуальний капітал видом людського; 2) прибічники другого підходу вважають людський капітал видом інтелектуального.

По-друге, немає однозначної думки з приводу визначення видів інтелектуального капіталу.

На перших порах до інтелектуального капіталу відносили зібрану разом кваліфіковану робочу силу, грамотний менеджмент, ноу-хау певних фізичних осіб, контракти з видатними фахівцями у тій галузі, до якої належить бізнес тощо, відповідно до складників інтелектуального капіталу відносили людський, ринковий та структурний капітал [11].

За Л. Едвінсоном [1], інтелектуальний капітал складається із людського і структурного капіталу. Структурний капітал включає капітал клієнта і організаційний капітал, а останній – інноваційний та капітал процесів.

Т. Астахова, О. Толкачова [2] виділяють у складі організаційного капіталу процесний, культурний та інноваційний капітал.

К.-Е. Свейбі [4] застосовує аналогічне до інтелектуального капіталу поняття нематеріальних активів, до яких відносить: 1) внутрішню структуру (цілі, задачі, технологію, культуру організації і т.п.); 2) індивідуальну компетентність (здатність людей діяти в різних ситуаціях, що включає в себе уміння, освіту, досвід,

цінності, соціальні навички); 3) зовнішню структуру (зв'язки із замовниками і постачальниками, конкурентів, торговельні марки, репутацію, “імідж”).

Фірма ТВ Brocker [10] виділяє у складі інтелектуального капіталу активи ринку, активи інфраструктури, активи інтелектуальної власності і гуманітарні активи.

“Scandia Value Scheme” [6] при визначенні ринкової вартості фірми враховує фінансовий та інтелектуальний капітал. У складі інтелектуального капіталу виділяє людський і структурний капітал. У складі структурного – клієнтський та організаційний, а останній у них включає інноваційний і процесний види капіталу.

Багов В.П., Селезньов Є.М., Ступаков В.С. [5] вважають, що інтелектуальний капітал складається із маркетингових активів, людських активів, структурних активів, інтелектуальної власності як нематеріальних активів. Вони дають детальні переліки виділених груп інтелектуального капіталу.

Павленко Л.А. [10, с.170] розділяє інтелектуальний капітал на чотири складові: ринкові активи, інтелектуальну власність як актив, людські активи, інфраструктурні активи.

Бобкова С.В. [57] виділяє у складі інтелектуального капіталу інтелектуальну власність як актив, кадрові, структурні і ринкові (маркетингові) активи. Вона визначає, окрім того, соціальний капітал як сукупність зв'язків між працівниками організації, а також довіру, взаєморозуміння, спільні цінності і моделі поведінки, які об'єднують людей і створюють умови для співпраці.

Як видно з огляду різних літературних джерел за цією проблемою, до інтелектуального капіталу відносять активи, власність, капітал і окремі елементи з певними назвами без їх віднесення до певного угруповання. Інтелектуальний капітал прирівнюється до нематеріальних активів. Немає однозначної думки щодо складу елементів цього виду капіталу і їх співвідношення між собою.

Метою дослідження є уточнення назви і складу інтелектуального капіталу.

Викладення основного матеріалу дослідження. Конфлікт, на думку автора, зумовлений самою назвою цього виду капіталу. Щоб вирішити вище сформульовану проблему, проведено дослідження визначень інтелектуального капіталу за даними літературних джерел (табл.1).

Таблиця 1. Авторська оцінка визначень інтелектуального капіталу на основі вивчення літературних джерел

Автори та літературні джерела	Визначення інтелектуального капіталу	Висновки автора
1	2	3
Макарова М.В.[11]	Інтелектуальний капітал – це зібрана разом кваліфікована робоча сила, грамотний менеджмент, ноу-хау певних фізичних осіб, контракти з видатними фахівцями у тій галузі, до якої належить бізнес	Класичне визначення
Макарова М.В.[11]	Інтелектуальний капітал складається із людського, ринкового та структурного капіталу	Класичний склад. Людський капітал виступає видом інтелектуального капіталу
Л. Едвінсон [1]	Інтелектуальний капітал складається із людського і структурного капіталу. Структурний капітал включає капітал клієнта і організаційний капітал, а останній – інноваційний та капітал процесів	Розширена класифікація структурного капіталу
Т. Астахова, О. Толкачова [2]	Інтелектуальний капітал складається із людського, ринкового, структурного та організаційного капіталу, останній включає в себе процесний, культурний та іноваційний капітал	Розширена класифікація організаційного капіталу
Фірма ТВ Brocker [10]	Виділяє у складі інтелектуального капіталу активи ринку, активи інфраструктури, активи інтелектуальної власності і гуманітарні активи	У складі капіталу виділяє активи
Бобкова С.В. [3]	Виділяє у складі інтелектуального капіталу інтелектуальну власність як актив, кадрові, структурні і ринкові (маркетингові) активи	До складу капіталу відносить активи
Павленко Л.А. [10,с.170]	Інтелектуальний капітал включає чотири складові: ринкові активи, інтелектуальну власність як актив, людські активи, інфраструктурні активи	До складу капіталу відносить активи

1	2	3
Багов В.П., Селезньов Є.М., Ступаков В.С. [5]	Інтелектуальний капітал складається із маркетингових активів, людських активів, структурних активів, інтелектуальної власності як нематеріальних активів. До маркетингових активів відносять імідж фірми, клієнтську базу (потенціальних, постійних і лояльних клієнтів та пропагандистів), ефективні контакти в національній інноваційній системі (налагоджений трансфер, наявність інвесторів, сильні рекламні агентства, успішних дилерів), ефективні міжнародні зв'язки (наявність іноземних інвесторів, присутність на зарубіжних фінансових ринках, наявність ліцензійних і франчайзингових операцій, патентування за кордоном) тощо. До людських активів відносять знання (рівень і якість освіти; знання, придбані в процесі трудової діяльності; знання, одержані в процесі професійної підготовки), досвід (навики) (пов'язані з роботою вміння і творчі навички; навички окремих співробітників, які не передаються (ноу-хау спеціалістів)), професійні якості (психометричні характеристики і здібності, професійні нахили, професійну кваліфікацію). До структурних активів відносять корпоративну культуру, технології колективної роботи, принципи управління колективом (мотивації тощо), систему навчання персоналу, бізнес-технології і т.п. Інтелектуальна власність як нематеріальні активи – це об'єкти промислової власності (винаходи, корисні моделі, промислові зразки, селекційні досягнення; фірмові назви, товарні знаки, знаки обслуговування, найменування місць знаходження товарів); об'єкти авторського права (твори науки, літературні і художні твори; програми ЕОМ, бази даних, топології інтегральних мікросхем); ноу-хау організації (неопубліковані винаходи, корисні моделі, раціональні пропозиції та інші технічні рішення; технології, які забезпечують реалізацію запатентованих технічних рішень; технічна комерційна документація по організації і проведенню інноваційних заходів при реалізації нових технічних рішень).	До складу капіталу відносить активи
К.-Е. Свейбі [4]	Застосовує аналогічне до інтелектуального капіталу поняття нематеріальних активів, до яких причисляє: 1) внутрішню структуру (цілі, задачі, технології, культуру організації і т.п.); 2) індивідуальну компетентність (здатність людей діяти в різних ситуаціях, включає в себе уміння, освіту, досвід, цінності, соціальні навички); 3) зовнішню структуру (зв'язки із замовниками і постачальниками, конкурентів, торговельні марки, репутацію, "імідж")	Визначає розширене поняття нематеріальних активів
"Scandia Value Scheme" [6]	При визначенні ринкової вартості фірми враховує фінансовий та інтелектуальний капітал. У складі інтелектуального капіталу виділяється людський і структурний капітал. У складі структурного – клієнтський та організаційний, а останній, в свою чергу, - інноваційний і процесний	Класифікує структурний і організаційний капітал

З визначень інтелектуального капіталу, зроблених різними авторами, видно, що частина авторів до складу інтелектуального капіталу відносить активи або власність, інша частина – класифікує структурний або організаційний капітал. Окремі автори виділяють у складі нематеріальних активів такі об'єкти, як контакти, а інші автори визнають існування соціального або політичного капіталу чи капіталу відносин. Проте окремі елементи цього капіталу взаємно переплітаються і не підлягають чіткій науковій класифікації через невдачу його назву і застосування змішаних ознак класифікації.

Доцільно було б перейменувати інтелектуальний (нематеріальний) капітал на не речовий на протязі традиційному речовому капіталу, так як інтелектуальний капітал пов'язаний з людьми, а відчужені від людей результати інтелектуальної праці трансформуються у різні види не речового капіталу за предметно-сутнісною ознакою та переходять у права власності інших суб'єктів. Разом з тим, окремі види не речового капіталу не є інтелектуального походження, тому їх недоцільно

об'єднувати з іншими видами під спільною назвою "інтелектуальний" капітал.

Систематизувавши визначення нових видів капіталу і застосовуючи до них науково обґрунтовані принципи класифікації, у складі капіталу можна виділити речовий і не речовий капітал. До речового капіталу слід віднести капітал у фізичній та символічній формах. У фізичній формі існує природний та створений капітал. У символічній – фінансовий капітал.

Виходячи з цілей наукового дослідження, до класифікації основних видів не речового капіталу слід застосувати ознаку прав власності і виділити за цією ознакою людський, корпоративний та суспільний не речовий капітал (рис. 1). В основу поділу не речового капіталу на такі угруповання покладена думка про те, що окремі об'єкти не речового капіталу мають власників – фізичних осіб або юридичних, а значна частина інтелектуальної власності, знань, інформаційних баз, прав тощо є доступною для усіх членів суспільства.

Рис. 1. Класифікація видів не речового капіталу за правами власності

На другому рівні застосований підхід до класифікації видів не речового капіталу за предметно-сутнісною ознакою. З окремими класифікаційними угрупованнями, виділеними різними авторами, можна погодитися, так як вони є обґрунтованими.

Зокрема, людський капітал можна підрозділити на біологічний (спадковий і набутий) та духовний (інтелектуальний, інноваційний та ідеологічний). Інтелектуальний капітал проявляється у застосуванні

розумових здібностей людини, інноваційний – у творчому підході до діяльності. Ідеологічний капітал людини можна класифікувати на інформаційний (загальноосвітній та професійний і культурний), моральний та капітал відносин.

Корпоративний капітал доцільно класифікувати на структурний (права інтелектуальної власності, права користування природними благами, ліцензії); ринковий (товарні знаки, знаки обслуговування, фірмові

найменування, ділова репутація, наявність постійних покупців та осіб – інсайдерів в установах партнерів та клієнтів, повторні контракти з клієнтами) та організаційний (систематизована і зібрана воедино компетентність плюс спроможність підприємства до інновацій, а також організаційні можливості створення капіталу, грамотний менеджмент). Організаційний капітал включає в себе процесний (сукупну вартість процесів, які створюють вартість чи не створюють її) та ідеологічний. Ідеологічний капітал можна підрозділити на інформаційний, у тому числі загальний, професійний (інформаційні ресурси, бази даних) і культурний (система цінностей та корпоративна культура), а також моральний і капітал відносин.

Суспільний неречовий капітал існує в формах нормативно-правового, політичного та ідеологічного, у тому числі інформаційного (загального, професійного і культурного), морального і капіталу відносин.

Кожний суб'єкт права власності має специфічні види не речового капіталу, разом з тим усі суб'єкти володіють ідеологічним капіталом в усіх його різновидах.

Підприємство є повноправним власником не речового корпоративного капіталу, частини людського капіталу, а також вправі використовувати суспільний капітал, який є власністю того суспільства, в якому таке підприємство створене.

Не претендуючи на беззаперечність запропонованої класифікації неречового капіталу, вона може бути покладена в основу концепції обліку вкладень капіталу в підприємство у частині інформаційного моделювання в обліку нових видів капіталу (табл. 2). На рахунку 12 усі види не речового капіталу перераховані за предметно-сутнісною ознакою. На рахунках 121-123 обліковуються об'єкти права власності підприємства. Рахунки 1232 можуть містити об'єкти права власності різних суб'єктів (персоналу чи суспільства). Рахунки 124 і 125 передбачені для обліку на них об'єктів капіталу, що належать персоналу підприємства, а рахунки 126 і 127 – об'єктів, які належать суспільству.

Таблиця 2. Побудова аналітичних рахунків до рахунку 12

12 "Неречовий капітал"	121 "Структурний капітал" 122 "Ринковий (клієнтський) капітал" 123 "Організаційний капітал" 1231 "Процесний капітал" 1232 "Ідеологічний капітал" 12321 "Інформаційний капітал" 12322 "Культурний капітал" 12323 "Моральний капітал" 12324 "Капітал відносин" 124 "Інтелектуальний капітал" 125 "Інноваційний капітал" 126 "Нормативно-правовий капітал" 127 "Політичний капітал"
------------------------	--

Виділення різних власників не речового капіталу дає підстави враховувати їх права у капіталах підприємств, зокрема, права персоналу та менеджерів (табл. 3).

Таблиця 3. Побудова пасиву балансу підприємства

Розділ 1. Власний капітал (корпоративний) Акціонерний капітал: Привілейовані акції Прості акції Капітал учасників Пайовий капітал Нерозподілений прибуток (збиток) Розділ 2. Капітал кредиторів: Кредити банків Цінні папери Кредиторська заборгованість Розділ 3. Капітал менеджерів Розділ 4. Капітал персоналу Розділ 4. Капітал клієнтів Розділ 5. Капітал держави Розділ 6. Капітал суспільства Розділ 7. Капітал конкурентів
--

Таким чином, у звітності підприємств буде визначатися власність усіх "інвесторів", зацікавлених у результатах роботи підприємства, а не тільки учасників, акціонерів, пайовиків і кредиторів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Зміна назви інтелектуального капіталу на не речовий дозволить більш точно характеризувати нематеріальні види капіталу. Класифікація не речового капіталу за ознакою прав власності дає підстави виділяти у пасиві балансів підприємств усіх зацікавлених груп осіб, які мають певні долі у структурі капіталу і претендують на отримання певних зисків від підприємства. Класифікація не речового капіталу за предметно-сутнісною ознакою дозволяє вести аналітичний облік не речового капіталу за його окремими об'єктами, згрупованими залежно від їх сутності.

Список використаної літератури:

1. Edvinsson L. Some perspectives on intangibles and intellectual capital 2000. Journal of Intellectual Capital. Vol. 1. Number 1, 2000, pp. 12-16. 2. Астахова Т., Толкачева Е. Человеческий ресурс и человеческий капитал: разница понятий или подходов управления? // <http://consulting.ru/248191>. 3. Бобкова Е.В. Интеллектуальный потенциал вуза // Экономика региона. – 2006. – № 5. – С. 14. 4. Sveiby K.E. Methods for Measuring Intangible Assets//Available Online.-April 2004. – pp. 24-28. 5. Багов В.П., Селезнев Е.Н., Ступаков В.С. Управление интеллектуальным капиталом. Учебное пособие для ВУЗов.- Москва: Камерон, 2006. – 243с. 6. Барвено О.В. Интеллектуальный капитал: экономический зміст і особливості формування в транзитивному суспільстві: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.01.01/Харків. Нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2002. – 19 с. 7. Бобкова Е.В. Интеллектуальный потенциал вуза // Экономика региона. – 2006. – № 5. – С. 14. 8. Грیشнова О.А. Людський розвиток: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2006. – 308 с. 9. Денъга С.М. Екаунтинг ефективності вкладення капіталу в торговельну сферу. Частина 3. Організація екаунтингу в умовах мережових комп'ютерних технологій обробки інформації: Монографія. – Полтава: РВЦ ПУСКУ. – 2008. – 471 с. 10. Интеллектуальный капитал // Пер. с англ. под ред. Л.Н. Ковалик. – СПб.: Питер, 2001. – 288 с. 11. Макарова М.В. Тенденції розвитку цифрової економіки. - Полтава: РВВ ПУСКУ, 2004. – 206 с. 12. Денъга С.М. Вимірювання ефективності в управлінні людським капіталом підприємства // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. – 2008. – №2 (27). – С. 201-204. 13. Денъга С.М. Людський капітал як об'єкт обліку // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2007. – №2 (108). – Частина 1. – С. 19-25.

ДЕНЪГА Світлана Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент Полтавського університету економіки і торгівлі